

TRENDVI MANIFESTIRANJA TERORIZMA NADAHNUTOG RADIKALNIM ISLAMSKIM DISKURSUM OD NJEGOVE POJAVE DO DANAS

Pregledni naučni rad

Primljeno/Received: 3. 11. 2022.

Prihvaćeno/Accepted: 1. 12. 2022.

Edita HASKOVIĆ

Sažetak

U radu su analizirani najvažniji trendovi manifestiranja terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom od njegove pojave na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi 80-ih godina prošlog stoljeća do danas.

S obzirom na vrlo specifičan povijesni kontekst ovog regiona, uvid u isti je bio nezaobilazan, u pokušaju identificiranja ključnih faktora koji su pogodovali nastanku ovog vida terorizma, kao i njegovoj postepenoj afirmaciji u regionalnim i međunarodnim okvirima.

Trendovi manifestiranja terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom, u radu su sagledani kroz dvije glavne vremenske etape – prvu, koja obuhvata razdoblje od 1980. do 2000. godine, kada se ovaj vid terorizma počinje pojavljivati u zemljama MENA regiona, uz postepenu regionalnu afirmaciju, s ispoljenim ambicijama da svoj radijus djelovanja tek formirane radikalne islamističke organizacije prošire i na međunarodni nivo, i drugu, koja je nastupila nakon brutalnih terorističkih napada na američke ciljeve 11. septembra 2001. godine i objave rata protiv terorizma, a koja je kako se može zaključiti na temelju predočenih indikatora u radu, inaugurirala eru progresivnog i iznimno zabrinjavajućeg uspona terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom, osobito od trenutka stupanja na međunarodnu scenu Islamske države Iraka i Levanta (ISIL) sredinom juna 2014. godine.

Ključne riječi

terorizam, islamizam, militantni islamizam, Al Qaida, Islamska država Iraka i Levanta, rat protiv terorizma, džihad, islam

UVOD

Težište rada je na sagledavanju trendova manifestiranja terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom od 1980-ih godina, kada se ovaj vid terorizma počinje pojavljivati na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi, do danas.

U cilju pokušaja identificiranja ključnih faktora koji su pogodovali pojavi, zatim postepenom, ali kontinuiranom usponu ovog vida terorizma, u radu je prvobitno dat pregled glavnih okolnosti koje su determinirale savremenu povijest MENA regiona, s posebnim osvrtom na dva ključna događaja, kojima se s pravom atribuiraju presudna uloga u nastanku i konsolidaciji savremenog islamističkog terorizma. Riječ je, naime, o Iranskoj revoluciji iz 1979. godine, koja je najavila evidentnije očitovanje i afirmaciju političkog islama (islamizma) na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi, što je trasiralo put i sve većoj afirmaciji islamizma militantnog predznaka i opredjeljenja, te sovjetskoj invaziji na Afganistan s kraja 1970-ih godina, koja je iznjedrila jednu od najmilitantnijih i najozloglašnijih terorističkih organizacija današnjice – Al Qaidu, kao ‘neupitnog barjaka savremenog vjerskog ekstremizma i modernog terorizma’.

Trendovi manifestiranja terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom, sagledani su osloncem na dvije glavne vremenske etape. Prva etapa se odnosi na period od 1980 do 2000. godine, i ista je determinirana pojavom i postepenom afirmacijom ovog vida terorizma na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi, gdje je u naznačenom razdoblju on manifestirao svoj najveći intenzitet i prodornu snagu, s vrlo jasnim ambicijama artikuliranim od strane tek formiranih radikalnih islamističkih organizacija da svoj opseg djelovanja prošire i na međunarodni nivo. I druga faza, koja obuhvata prve dvije decenije 21. stoljeća, kada se terorizam nadahnut radikalnim islamskim diskursom, pod uticajem novonastalih okolnosti, u prvom planu brutalnih terorističkih napada na američke ciljeve s početka 21. stoljeća i proklamiranog rata protiv terorizma, sve više intenzivira i u međunarodnim okvirima afirmira. Ovakvim trendovima bile su naklonjene i vrlo nepovoljne geopolitičke okolnosti koje su u 21. stoljeću nastupile na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi, ali i drugdje, zahvaljujući čemu je ovaj vid terorizma naišao na vrlo pogodno tlo.

1. RAZMATRANJE POJAVE I USPONA RADIKALNOG ISLAMSKOG DISKURSA OSLONCEM NA SAVREMENU POVIJEST BLISKOG ISTOKA I SJEVERNE AFRIKE

Teško se otrgnuti impresiji da je svijet danas zatočenik prošlosti i da postoji vrlo složena i dinamična interakcija između prošlosti i sadašnjosti, između problematičnog naslijeđa i novih snaga koje prodiru na međunarodnu scenu, preobražavajući međunarodni sistem.

Polazeći od prethodne premise, mišljenja smo da se u sagledavanju geneze terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom, koji se oslovljava i kao islamistički terorizam, treba posegnuti za historijskim metodom, kako bi se pokušalo proniknuti u neke od krucijalnih faktora koji su pogodovali njegovoj pojavi 80-ih godina prošlog stoljeća i njegovom usponu i postepenoj internacionalizaciji u decenijama koje su uslijedile.

Stoga će u nastavku rada, težište biti na sagledavanju savremene povijesti Bliskog istoka i Sjeverne Afrike (MENA), kao regiona koji je iznjedrilo ovaj vid terorizma, čijem smo izvozu u Americu i Evropu i drugim dijelovima svijeta svjedočili u recentnom dobu.

Ovaj dio svijeta dospio je u epicentar svjetske politike nakon pada Osmanskog carstva, kada je u okviru međunarodne političke agende ponovo aktualizirano tzv. istočno pitanje. Isto se referiralo na rasprave, procjene i programe ostvarenja uticaja od strane najvećih evropskih sila u nastalom vakuumu moći koji se prostirao od Balkana do Srednjeg istoka, što je impliciralo rasparčavanjem Osmanskog carstva od strane savezničkih snaga Francuske i Velike Britanije, te uspostavom modernih nacionalnih država u znak odmazde za podršku Osmanskog carstva Njemačkoj i njenim imperijalističkim ambicijama u Prvom svjetskom ratu. Kako, naime, navodi

John Esposito: „Prema ugovoru iz Sevr (iz 1920. godine, ub.a.), Britanci i Francuzi su uspostavili sistem koji je Britancima dao kontrolu nad Palestinom (uključujući i sadašnji Jordan) i Irakom, a Francuzima nad Sirijom (uključujući današnji Liban), dok je Hidžaz (dio Saudijske Arabije), ostao nezavisan“ (Esposito, 2001: 84).

Za većinu arapskog svijeta, kolaps Osmanskog carstva nakon Prvog svjetskog rata nije dakle nagovijestio njegovu nezavisnost, već je isti pao pod imperijalnu evropsku kontrolu, s izuzetkom unutrašnjeg pustinskog prostranstva Saudijske Arabije i većeg dijela Afganistana.

Rađanje evropske dominacije nad muslimanskim svijetom bilo je praćeno podjelom Bliskog istoka na mnogo zemalja, čime su sekularne, nacionalne i autoritarne države postale dominantna forma organizacije, što je predstavljalo svojevrsni novum za ovo područje. Kako, naime, zapaža Henry Kissinger: „Neke od tih država, poput Egipta i nearapskog Irana, imale su ranija povijesna iskustva u obliku carstava i kulturnih entiteta. Druge su zemlje osmišljene kao britanska i francuska “mandatna područja” s različitim ovlastima ili kao fasade koje su prikrivale kolonijalizam ili kao paternalistički pokušaj definiranja tih područja kao mladih država kojima je potreban pokrovitelj (...) Neiskusna bliskoistočna društva počela su se redefinirati u obliku modernih država, unutar granica koje uglavnom nisu bile povijesno utemeljene. Pojava sekularnih država po uzoru na Europu bila je bez presedana u arapskoj povijesti“ (Kissinger, 2015: 102, 103).

Mada je do polovine 20. stoljeća veći dio muslimanskog svijeta stekao nezavisnost, kako zapaža Graham Fuller, u modernom dobu pojavile su se nove forme zapadnog imperijalizma, naročito na Bliskom istoku, počevši s poslušnim vladarima koje je Britanija izabrala kako bi dominirala novim ‘nezavisnim’ vladama u većini država, pri čemu se od vladara očekivalo da postupaju u skladu sa zapadnim potrebama i prioritetima, te dalje napominje kako je neoimperijalizam i dalje zastupljen u muslimanskom svijetu, što objašnjava osloncem na dva ključna razloga – činjenicom da većina muslimanskog svijeta posjeduje ogromnu geostratešku važnost zbog energetskih resursa i transportnih puteva, kao i zbog toga što predstavlja posljednje područje u kojem je zastupljen ‘slabi i prilagodljivi’ autoritarizam (Fuller, 2015: 311).

Prethodno prezentirani povijesni kontekst, uz neminovnost nominiranja i osnivanje države Izrael na tradicionalnim arapskim teritorijama 1948. godine, što je smatrano najdrskim primjerom evropskog kolonijalizma,¹ kao i neposredno i posredno proiciranje američke moći u ovom regionu,² nesumnjivo su favorizirali, prvobitno pojavu arapskog nacionalizma, a nakon njegove diskreditacije usljed neuspjeha efikasnog ‘obračuna’ sa zapadnim imperijalizmom, koncem 70-ih godina prošlog stoljeća i pojavu političkog islama, na koji se često referira kao na islamski fundamentalizam³ i islamizam, čime on počinje figurirati kao značajan faktor u politici

¹ „Jevrejska država je po njima (arapskim nacionalistima i ekstremistima, op.a.) bila strano tijelo na tradicionalnim arapskim teritorijama, dok su Jevreji zemlju na kojoj su živeli dve hiljade godina ranije dobili kao obeštećenje, mada im pretrpljene patnje nisu naneli arapski narodi“ (Kisindžer, 1999: 468).

² Sjedinjene Američke Države su težište svoje vanjske politike na ovaj region usmjerile za vrijeme Suecke krize 1956. godine, kada je uslijedilo istiskivanje sa ovog područja dotadašnjih dominantnih sila Velike Britanije i Francuske. Navedeno je ujedno i značilo konsolidaciju američke pozicije na Bliskom istoku, zahvaljujući čemu je Amerika, kako zapaža Kissinger, priskrbila poziciju globalne sile (Kissinger, 1999: 486).

³ Islamski fundamentalizam Esposito preferira oslovljavati 'islamskim revivalizmom' (preporodom), odnosno 'islamskim aktivizmom', što eksplicira sljedećim riječima: “Vjerujem da je “fundamentalizam” suviše opterećen kršćanskim pretpostavkama i zapadnim stereotipima, kao i da implicira monolitnu

pretežno muslimanskih zemalja, postavši primarni jezik političkog diskursa i mobilizacije od sjeverne Afrike do jugoistočne Azije (Esposito, 2006: 145).

Na neophodnost problematiziranja uzroka islamizma, zasnovanog na zahtjevima stroge primjene propisa vjerskog ili šerijatskog zakona, od kojih su mnogi napušteni, kao i principa vjere od strane raznih modernih vlada u muslimanskim zemljama, osobito onih koji su pod uticajem evropskih zemalja, zapadne ideologije i reformističkih pokreta (Amic, Delage et al., 2019: 8),⁴ ovrtno na povijest Bliskog istoka iz 20. stoljeća, ukazao je i Zbigniew Brzezinski. Navedeno je evidentno na temelju njegove dijagnoze da je „Arapski politički sentiment na Bliskom istoku oblikovan u susretu ove regije s francuskim i britanskim kolonijalizmom, na neuspjehu arapskih napora da spriječe stvaranje države Izrael, na kasnijem izraelskom odnosu prema Palestincima, te na izravnoj i neizravnoj projekciji američke sile u ovom području“ (Brzezinski, 2004: 31).

Faktori koje ovaj autor navodi, bili su povod da pojedine društvene frakcije zloupotrijebe povijesni kontekst Bliskog istoka, te da u ostvarenju prethodno nominiranih islamističkih ciljeva pribjegu militantnom islamizmu, koji zagovara upotrebu nasilja i oružanu borbu (*džihad*),⁵ što je u konačnici dalo snažan impuls pojavi i ekspanziji tzv. islamističkog terorizma.

Mada se neimarima savremenog islamskog revivalizma smatraju pokret Muslimanska braća,⁶ koji je 1928. godine osnovan u Egiptu od strane Hassana el-Banna, kao i Islamsko društvo koje je 1941. godine u Pakistanu osnovao Mevlan Mewdudi, koji su islam proglasili samodovoljnim, sveobuhvatnim načinom života, ideološkom alternativom zapadnom kapitalizmu i marksizmu (Esposito, 2001: 147, 148), utemeljiteljem radikalnog islama smatra se egipatski književnik i intelektualac Sayyid Qutb, koji je svoje poglede radikalizirao pod uticajem gušenja Muslimanske braće od strane tadašnjeg egipatskog predsjednika Gamal A. Nasera.⁷ To je bio povod da Qutb modificira ideološka uvjerenja el-Banna i Mewdudija u 'revolucionarni poziv na oružje'. „Qutb

prijetnju koja ne postoji. Mnogo podesniji opći pojmovi su „islamski revivalizam“ ili „islamski aktivizam“, koji su manje vrijednosno opterećeni i imaju korijen u islamskoj tradiciji“ (Esposito, 2001: 24).

⁴ Ovdje ćemo se pozvati i na promišljanje Edwarda Walkera o islamizmu, koji pod istim podrazumijeva normativnu političku ideologiju koja za svoj osnovni program ima uspostavljanje islama kao državne religije i provođenje islamskog zakona (šerijata). Militantni islamizam je, kako dalje zapaža, bilo koji oblik islamizma koji zagovara upotrebu nasilja za postizanje islamističkih ciljeva (Walker, 2003: 22).

⁵ U cilju dodatnog objašnjenja razlike između političkog islama i ekstremističkih pokreta (islamizam vs militantni islamizam), osvnut ćemo se i na promišljanje Esposito, koji napominje kako je u raspravi o političkom islamu važno razlikovati mejnstrim i ekstremističke pokrete. Prvi učestvuje u političkom sistemu, dok se ovi potonji služe terorizmom u ime islama. Ali oba imaju korijene u širem vjerskom preporodu i isti se oslanjaju na tumačenje islama u različitom stepenu, u zavisnosti od vremena i mjesta (Esposito, 2006: 146).

⁶ Ovaj pokret se smatra najuticajnijim islamističkim pokretom 20. stoljeća, koji je iznjedrio neke od najradikalnijih i najmilitantnijih pokreta u arapskom svijetu (Jusić, 2005: 32), pri čemu treba naglasiti kako je vrlo značajnu, ako ne i presudnu ulogu u njegovoj radikalizaciji imao upravo Qutb, koji se 1950-ih godina priključuje ovom pokretu i postaje njegov najistaknutiji predstavnik.

⁷ Arapski nacionalizam i pokreti islamizacije bili su u jednom kontinuiranom odnosu međusobnog nadmetanja. Međutim, u jeku dekolonizacije i odbacivanja zapadnog imperijalizma, nove regionalne države su prigrlile nacionalizam, čiji je predvodnik bio egipatski predsjednik Naser. Islamističke organizacije su stoga obuzdavane i ozbiljno potiskivane, čemu je pribjegao i Naser u Egiptu sa Muslimanskom braćom.

glavni doprinos islamističkoj ideologiji ogleda se u tome što je on pokušao dati islamski legitimitet oružanoj borbi protiv sekularnih arapskih režima. On je dao prednost ovoj vrsti džihada⁸ nad vjerom inspirisanom društvenom revolucijom, za kakvu su se zalagala Muslimanska braća. Prema Qutbu, muslimani su obavezni boriti se protiv bilo koje sile koja pokušava spriječiti miroljubivo širenje islamske poruke“ (Jusić, 2005: 84).

Stoga je prilikom sagledavanja uspona ideologije militantnog džihada, Qutbov doprinos u istom neizostavan, s obzirom da se on opravdano smatra arhitektom radikalnog islama (Zimmerman, 2004: 222), koji je imao najveći ideološki uticaj na islamističke pokrete širom svijeta, počev od Muslimanske braće, organizacije El-Džihad (koja je početkom 80-ih godina prošlog stoljeća izvršila atentat na tadašnjeg egipatskog predsjednika el-Sadata), ajatolaha Homeinija, Osame bin Ladena i Al-Kaide, kasnije i Islamske države Iraka i Levanta i brojnih drugih, te da je unatoč njegovom pogubljenju 1966. godine, njegov pogled na svijet istima nadahnuće više od pola stoljeća.

Uporedo sa slabljenjem arapskog nacionalizma, za kojim se sredinom pedesetih godina prošlog stoljeća posegnulo u ovom regionu, s ciljem suprotstavljanja evropskom kolonijalizmu,⁹ sve više se počinje pribjegavati islamskom identitetu, koji je prepoznat kao učinkovitija snaga u borbi protiv zapadne dominacije i influencije. Navedeno će rezultirati afirmacijom političkog islama (islamizma), kao neupitnog nasljednika neuspjelih i propalih nacionalističkih ideologija i projekata iz 1950/1960. godina, od arapskog nacionalizma i socijalizma Sjeverne Afrike i Bliskog istoka do muslimanskog nacionalizma u Pakistanu nakon sticanja nezavisnosti. Sve prethodno navedeno trasiralo je put i sve većoj afirmaciji islamizma militantnog predznaka i opredjeljenja.

Kao događaj koji je najavio 'tranziciju moći' s nacionalizma na islamizam, neophodno je nominirati Šestodnevni rat iz 1967. godine, koji je pod zastavom i sloganom arapskog nacionalizma vođen između Egipta, Sirije i Jordana, s jedne i Izraela, s druge strane. Poraz koje su arapske snage pretrpjele od strane Izraela, koji je od istih percipiran avangardom imperijalizma, te izraelska okupacija Golanske visoravni, Gaze, Sinaja, Zapadne obale i Istočnog Jeruzalema, izazvale

⁸ Ovdje se misli na mali džihad, koji korespondira kršćanskoj teoriji 'pravednog rata', a koji je osmišljen s ciljem da se odrede i ograniče postupci muslimana u ratu. Stoga se mali džihad, kako ga je izvorno definirao Poslanik, odnosi na vojnu borbu u kojoj je glavni cilj zaštita islama i ummeta. Islamsko pravo donijelo je detaljne presude u vezi pravila ponašanja u ratu, uključujući odluku da žene i djeca ne smiju biti na meti, da se mora voditi računa o proporcionalnosti sile koja se upotrebljava, da se ne smiju bezrazložno rušiti civilni objekti, da džihad mora objaviti legitimni vladar ili vođa države, te da ratovanje izvan pravila *džihada* nije zakonito (O teoriji džihada vidjeti šire u Fuller, 2015: 337, 338, kao i u Marranci, 2006). Esenciju džihada, na način na koji ga je propisao islam, eksplicira akademik Esad Duraković, koji u svojoj knjizi *Međumuslimanski ratovi danas: krivo shvaćanje islama*, napominje kako je istina da se u Kur'anu muslimanima propisuje i borba, ali da se ona svodi na odbranu, a ne agresiju (2015: 78).

⁹ Za predvodnika arapskog nacionalizma nije pretenciozno nominirati egipatskog predsjednika Nasera, koji se u suprotstavljanju dominaciji Britanaca i Francuza u Sueckom kanalu, opredijelio za nacionalizam. O tome koliko je nade polagao na nacionalizam, najbolje ilustriraju njegove sljedeće riječi koje je jula 1956. godine izrekao u Aleksandriji: „Mi smo se, građani, sada uključili u bitku (za Suecki kanal, op.a.). Ovo je bitka protiv imperijalizma i imperijalističkih metoda i taktike i bitka protiv Izraela, avangarde imperijalizma...Arapski nacionalizam se širi, arapski nacionalizam pobjeđuje. Arapski nacionalizam napreduje; on zna svoj put i on zna svoju snagu“ (Frankland prema Kisindžer, 1999: 470, 471).

su strašan osjećaj rezigniranosti, poniženosti i razočerenja, kojeg nisu bile pošteđene, kako zapadno orijentirane sekularne elite, tako ni one koje su bile više predane islamu.

Navedeno je za posljedicu imalo diskreditiranje arapskog nacionalizma, kao i zapadnih modela ekonomskog razvoja, koje su novonastale bliskoistočne zemlje prihvatile, a koji nisu uspjeli stvoriti temeljne pretpostavke za ekonomski i društveni progres i prosperitet u ovom dijelu svijeta, za šta se krivica pripisivala Zapadu, u prvom planu Sjedinjenim Američkim Državama (vidjeti šire Esposito, 2006: 147, 148).

Svemu prethodno saopštenom, neophodno je pridružiti i narušenost odnosa povjerenja sa zapadnim saveznicima koji su pružali podršku Izraelu.

U novonastaloj situaciji, islam evidentno nije imao alternativu. Pojavila se, naime, uvjerenost da on pruža samodovoljnu ideologiju društva i države i valjanu alternativu sekularnom nacionalizmu, socijalizmu i kapitalizmu (Esposito, 2001: 31). Suštinu navedenih procesa vrlo je jezgrovito objasnio Simon Murden, zaključivši da: „kada je sekularna država posrnula, islam je sebe reafirmirao u srcu političke kulture“ (Murden, 2001: 464).

Do prvobitnog očitovanja islamizma došlo je u azijskim zemljama, Maleziji i Pakistanu. Ni frankofske zemlje sjeverne Afrike, Alžir i Tunis, nije zaobišao val islamskog preporoda, kao ni Liban, Libiju i Egipat, koji se okreću islamu nakon spoznaje da arapskom nacionalizmu nije pošlo za rukom da u Šestodnevnom ratu spriječi gubitak trećeg svetog grada islama - Jeruzalema.

Događaji koji su zabilježeni u Egiptu 1970/1980. godina prenerazili su zapadne sile, osobito zbog činjenice što je ova zemlja, pored Irana, smatrana predvodnikom napretka i modernizma, dakle eklatantnim primjerom zapadne i sekularne zemlje u muslimanskom svijetu. U Egiptu je, kao reakcija na prozapadnu orijentaciju Naserovog nasljednika, Anvara el-Sadata, došlo do zastrašujućeg očitovanja militantnog islamizma. Za istim su posegnuli radikalni islamski aktivisti, smatrajući da je jedini način da se egipatsko društvo oslobodi od antiislamskog, ugnjetačkog i marionetskog režima, ujedinjenje svih muslimana u sveti rat (*džihad*). Silina akumuliranog 'džihadističkog naboja' doživjela je svoju kulminaciju atentatom nad tadašnjim egipatskim predsjednikom, koji je 1981. godine izvela organizacija *El-Džihad*.¹⁰ Likvidaciji el-Sadata prethodilo je razdoblje vrlo intenzivnih pregovora koji su imali za cilj relaksiranje odnosa na relaciji Izrael - Egipat, što je rezultiralo i potpisivanjem mirovnog sporazuma s Izraelom (Sporazum iz Camp Davida) 1978. godine (Kissinger, 2015: 106).

Prethodno elaborirani povijesni fakti bili su uvertira u Iransku revoluciju iz 1978/1979. godine, kojoj se pored sovjetsko-afganistanskog rata iz 1979. godine, atribuirala uloga jednog od dva ključna događaja u nastanku i konsolidaciji novog vida islamizma, a na njegovim krilima i onog koji esenciju svog bistvovanja i djelovanja opravdava 'svetim ratom', dakle argumentom sile i silom kao argumentom.

Ovaj događaj je na jedan iznimno dramatičan način demonstrirao moć probuđenog islama, s obzirom da je uslijedilo svrgavanje s vlasti prozapadno orijentiranog šaha Muhameda Pahlavija, koji je na čelu ove zemlje bio gotovo četiri decenije (1941-1979), pri čemu je, kako zapaža Ayoob, ideja koja je osigurala njegov pad, ali i eliminiranje zapadnog uticaja u Iranu, u prvom

¹⁰ Ova islamistička militanta grupa aktivna je od kraja 1970-ih godina, a kao što se na osnovu njenog naziva da naslutiti, njena osnovna misija bazira se na pozivu upućenom svim vjernicima da se angažiraju u svetom ratu protiv egipatskog predsjednika el-Sadata i egipatske neislamske države (Jusić, 2005: 67).

planu američkog, bila konceptualizirana na načelima islama. Stoga, Islamska republika Iran se, kako dalje zaključuje ovaj autor, razvila kao popularni antiimperijalistički pokret (Ayoob prema Anderson, 2016: 67).

Ona je od strane neimara i predvodnika ove revolucije, ajatolaha Homeinia, proglašena 1. aprila 1979. godine, čime je u ovoj zemlji uspostavljen istinski islamski politički sistem.

Događaji koji su obilježili dešavanja u Iranu koncem 70-ih godina prošlog stoljeća, vrlo agresivna i zapaljiva antizapadna retorika ajatolaha Homeinia, a naročito šokantan čin okupacije američke ambasade u Teheranu početkom novembra 1979. godine od strane 3.000 studenata, ajatolahovih pristalica, i držanje za taoce njenih uposlenika 444 dana¹¹ (Pettiford, Harding, 2005: 98), doprinijeli su tome da mnogi zapadni zvaničnici počnu percipirati iransku politiku kroz prizmu islamskog ekstremizma i radikalizma.

Ovakav beskrupolozan čin zauzimanja američke ambasade bio je bez povijesnog presedana s obzirom da je, kako argumentirano zapaža Kissinger, Iranska republika stupila na svjetsku scenu flagrantnim kršenjem diplomatskog imuniteta kao jednog od osnovnih principa vestfaljskog međunarodnog sistema (Kissinger, 2015: 137).

Drugi događaj, kojem se s pravom pripisuje uloga presudnog agensa savremenog islamističkog terorizma, jeste sovjetska invazija na Afganistan s kraja 1970-ih godina, koja je iznjedrila jednu od najmilitantnijih i najozloglašnijih terorističkih organizacija današnjice – Al Qaidu.

Sovjetska okupacija Afganistana bila je povod, ali i izgovor militantnim islamskim aktivistima da u 'oslobađanju zemlje islama (*dar al-islam*) od nevjerničkog okupatora' posegnu za džihadom. Krucijalnu ulogu u tome odigrao je saudijski milijarder Osama bin Laden, koji je s bivšim članom Muslimanske braće, Abullahom Azzamom, osnovao Ured za regrutiranje *Maktab El-Khidamat* – MAK, koji je oglašavao poziv muslimanima širom svijeta da dođu u Afganistan i pridruže se borbi protiv neprijatelja.¹² Kasnije se za ovaj ured ispostavilo da je imao ekspoziture diljem svijeta, uključujući i Sjedinjene Države i Evropu (Weiss, Hassan, 2015: 91, 92), što je bio dokaz ambicija bin Ladena i njegovog mentora Azzama da svoju radikalnu ideologiju afirmiraju u globalnim okvirima.

Navedeno je upravo utjelovljeno i u ideji vodilji radikalne organizacije Al Qaide, koju je pred kraj rata u Afganistanu oko 1988. godine, slijedeći ideju Qutba, osnovao bin Laden, a ista se se zasnivala na aspiracijama stvaranja umme (*ummah*), dakle jedne univerzalne muslimanske zajednice (kalifata), te shodno tome širenja islama diljem svijeta, pri čemu ovo potonje detaljnije objašnjava Zoran Dragišić, kazavši kako se ovdje ne misli na islam kao vjeru – tu treba praviti vrlo ozbiljnu razliku, nego na širenje ideologije koja zloupotrebljava islam kao vjeru, i uspostavljanje jednog globalnog teokratskog režima. Sa takvim ciljevima koji su globalnog doseg, ova teroristička organizacija je bez povijesnog presedana, zaključuje ovaj autor (Dragišić prema Azinović, 2007: 25).

¹¹ Činu okupacije američke ambasade i zatočenja njenog osoblja prethodila je odluka Amerike da pruži utočište svrgnutom iranskom šahu Pahlaviu, što je izazvalo veliko negodovanje među iranskom populacijom, koja je u znak protesta izašla u masovnom broju na ulice (Pettiford, Harding, 2005: 98).

¹² „Desetine hiljada volontera, veterani prethodnih ili tekućih lokalnih i regionalnih sukoba udružili su se u kampovima za prijem i obuku, spremajući se za borbu protiv imperijalne supersile. Militanti iz jugoistočne Azije susreli su se s onima iz sjeverne Afrike, južne Azije, Kine i Srednjeg istoka, i u ovom specifičnom trenutku sjeme globalnog džihadizma je posijano“ (Braniff, 2012: 42).

I doista je sa osnivanjem ove organizacije, bin Laden inicirao džihad u različitim smjerovima, determinirajući za glavne neprijatelje saudijsku vladu i njene partnerske države u regionu,¹³ kao i Sjedinjene Države koje je ova teroristička organizacija prezirala zbog podrške zemljama Bliskog istoka koje se nisu temeljile na šerijatskom zakonu, te zbog navodnog vrijeđanja islama pozicioniranjem američkih trupa u Saudijskoj Arabiji tokom prvog Zalivskog rata. Kako navodi Kissinger: „Bin Ladenovoj teoriji, borba između istinske vjere i nevjerničkog svijeta bila je egzistencijalna i već je odavno bila započela. Svjetska nepravda došla je do točke u kojoj su miroljubive metode beskorisne. Zahtijevale su se metode atentata i terorizma, koje će probuditi strah u Al Qaidinim neprijateljima, te ih lišiti želje za pružanjem otpora“ (Kissinger, 2015: 295). Ono što će uslijediti u predstojećim godinama, bit će potvrda ozbiljnosti bin Ladenovih prijetnji, kao i ambicija da iste materijalizira.

Osama bin Laden i Al Qaida postali su simbol globalnog džihada, mreže ekstremističkih grupa koje prijete kako muslimanskim zemljama, tako i Zapadu, čiji su se korijeni, kako zapaža Esposito, pokazali dubljim i sve prodornijim na međunarodnom planu, više nego što se moglo očekivati. Ova nova globalna prijetnja, koja je proizašla iz džihada protiv sovjetske okupacije Afganistana, eksplodirala je širom muslimanskog svijeta, od centralne, južne i jugoistočne Azije do Evrope i Amerike, zaključuje ovaj autor (Esposito, 2006: 145).

Polazeći od svega saopštenog u ovom dijelu rada, a imajući u vidu i ono što će na narednim stranicama biti problematizirano, može se aksiomatski zaključiti da su ova dva povijesna događaja imala presudan uticaj na pojavu terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom, koji stupa na scenu 80-ih godina prošlog stoljeća, da bi se u narednim decenijama pod uticajem novonastalih okolnosti, intenzivirao i sve više u međunarodnim okvirima afirmirao.

2. TRENDVI MANIFESTIRANJA TERORIZMA NADAHNUTOG RADIKALNIM ISLAMSKIM DISKURSOM – OD 1980-IH DO 2000-TE GODINE

U sagledavanju trendova manifestiranja islamističkog terorizma, opredijelili smo se za dvije glavne vremenske etape – *prvu*, koja je prethodila najmonstruoznijim terorističkim napadima u povijesti ljudske civilizacije – onim na američke ciljeve koji su pod egidom Al Qaide i bin Ladena izvedeni 11. septembra 2001. godine, i *drugu*, koja se odnosi na razdoblje koje je uslijedilo nakon napada na Svjetski trgovački centar i Pentagon i objave rata protiv terorizma, odnosno ‘rata protiv terora’, kako ga je oficijelno proklamirao tadašnji američki predsjednik George Bush mlađi.

Tokom 1980-ih godina, pod uticajem svih prethodno problematiziranih povijesnih okolnosti, dolazi do pojave terorizma inspiriranog radikalnim islamskim diskursom.¹⁴ Ova dekada prošlog

¹³ Glavni razlog obrušavanja na Saudijsku Arabiju proistekao je iz činjenice što je ona dozvolila nemuslimansko vojno prisustvo nakon rata u Zalivu s početka 1990-ih u domovini dva najveća islamska svetišta – Mekki i Medini. Riječ je, naime, o stacioniranju američkih trupa u Poslanikovoj zemlji, koju je on smatrao provokacijom upućenoj svakom pravovjernom muslimanu (Eriksen, 2012: 29).

¹⁴ Bitno je naznačiti da je prvi teroristički napad koji je proistekao iz radikalnog islamskog diskursa onaj koji je zabilježen u septembru 1972. godine tokom održavanja Olimpijskih igara u Minehenu, kada su pripadnici propalestinske organizacije *Crni septembar* ubili jedanaest izraelskih sportista. Ovaj napad je bio motiviran intencijom oslobođanja arapskih i njemačkih zatvorenika u Izraelu i Istočnoj Njemačkoj, uhapšenih nekoliko mjeseci ranije (Pettiford, Harding, 2005: 91-93), te je ujedno bio u

stoljeća, u kojoj je zabilježen najmanji broj počinjenih terorističkih napada 'u ime islama', bila je svojevrsna najava postepenog, ali kontinuiranog uspona ovog vida terorizma, kako u regionalnim, tako i u međunarodnim okvirima.

U ovoj deceniji, kako indiciraju podaci iz studije o islamističkim terorističkim napadima koju je 2019. godine objavila francuska Fondacija za inovativnu politiku (*Foundation pour L' Innovation Politique*), dogodila su se 354 ovakva napada koja su usmrtila 1,447 ljudi (Amic, Delage et al., 2019: 13).

U prvim godinama 1980-ih, islamistički terorizam se počeo prvobitno manifestirati u Siriji, što koincidira s periodom velikog aktivizma Muslimanske braće u ovoj zemlji usred ustanka protiv el-Assada. Naime, od 1980 do 1982. godine na sirijskoj teritoriji počinjeno je 69 terorističkih napada, što je predstavljalo aproksimativno dvije trećine ukupnog broja izvršenih islamističkih napada u svijetu tokom naznačene tri godine (Ibidem).

Holistički posmatrano, u 80-im godinama 20. stoljeća najveći intenzitet islamističkog terorizma zabilježen je u Libanu, zemlji u kojoj je Iranska revolucija imala neposredan i snažan uticaj i u kojoj je, po uzoru na istu, ši'ijjski islam bio osnova za političku mobilizaciju muslimana u protestne, odnosno revolucionarne pokrete.

Iako se radilo o zemlji Srednjeg istoka prozapadne orijentacije, ona će se pod uticajem događaja u Iranu, građanskog rata iz 1975. godine, koji je trajao petnaest godina i koji je opustošio libansko društvo, izraelske invazije i okupacije Libana 1978. i 1982. godine, kao i masakra koji su nad Palestincima i Libancima u izbjegličkim logorima Šatili i Sabri počinili kršćanski falangisti uz saučesništvo Izraela (Esposito, 2001: 173), opredijeliti za jedan krajnje radikalni kurs.

U funkciji afirmacije prethodno kazanog, jeste i osnivanje Hezbollaha (Božije partije) 1982. godine, kojem se pripisuje odgovornost za oko 133 napada i 515 smrtnih slučajeva evidentiranih na teritoriji Libana u periodu od 1980 do 1989. godine (Amic, Delage et al., 2019: 13).

Riječ je o radikalnom islamističkom pokretu koji je u ime džihada, a protiv tlačenja i nepravde, posegnuo za ši'ijjskom doktrinom o samožrtvovanju i mučeništvu, za čije je uvođenje u muslimansku tradiciju u 11. stoljeću bila zaslužna ši'ijjska sekta *assassina*, koja je u mongolskim razaranja iskorijenjena, čime je i praksa samoubilačkih napada opozvana sa povijesne scene, da bi istu 1980-ih godina rehabilitirao upravo Hezbollah (Jusić, 2005: 111-113).

Praksa samoubilačkih napada afirmirala se kao prepoznatljiv *modus operandi* ove terorističke organizacije, osobito prilikom obrušavanja na zapadne ciljeve na Bliskom istoku. Tokom 1980-ih godina zabilježeno je, naime, više samoubilačkih terorističkih napada kojima su primarne mete bile američki ciljevi,¹⁵ mada istih nisu bili pošteđeni ni ciljevi drugih zapadnih zemalja.

Prvi takav napad datira iz aprila 1983. godine, kada se vozač samoubica, kamionom u kojem se nalazila ogromna količina eksploziva, obrušio na američku ambasadu u Bejrutu, uzrokujući

funkciji najave 'islamizacije' izraelsko-palestinskog sukoba u nadolazećim godinama. Drugi slučaj koji je, također, bio uvertira u dekadu značajnijeg manifestiranja islamističkog terorizma, o kojem je na prethodnim stranicama bilo riječi, jeste onaj s kraja 1970-ih godina u Teheranu, kada su pristalice ajatolaha Homeinija zauzele američku ambasadu i zatočile njeno osoblje.

¹⁵ Izostanak američke osude okupacije Libana 1978. i 1982. godine od strane Izraela, izrevoltirao je radikalne islamiste, koji su u znak odmazde zbog navedenog, odlučili da terorističke napade usmjere na američke ciljeve -američke ustanove i njihovo osoblje na Bliskom istoku.

smrt preko 60 ljudi. Sljedeći napad se dogodio pola godine kasnije, također u glavnom gradu Libana, kada se terorista samoubica kamionom sa preko 5,000 kilograma TNT-a zabio u štab američkih marinaca. Tom prilikom su poginula 242 američka vojnika, a povrijeđeno je njih 80. Nekoliko minuta kasnije dogodio se napad na bazu francuskih vojnika, udaljenoj svega nekoliko kilometara od štaba američkih marinaca. U ovom napadu, život je izgubilo 58 francuskih vojnika. Koncem godine, meta samoubilačkog napada bila je i američka ambasada u Kuvajtu, kojom prilikom su poginule četiri osobe, dok je preko 60 njih povrijeđeno (Pettiford, Harding, 2005: 100, 101; Fuller, 2015: 347, 348; Jusić, 2005: 113, 114).

Ova ši'ijaska organizacija, svoj opseg djelovanja nije limitirala isključivo na teritorij Libana. Njoj se, kumulativno s napadima zabilježenim u ovoj zemlji, pripisuje oko 341 teroristički napad u razdoblju između 1983. i 2000. godine, u kojima je život izgubilo oko 1,110 ljudi, a pored Libana, Saudijska Arabija, Argentina, Kipar, Danska, Egipat, Grčka, Izrael, Kuvajt i Tunis su bile među pogođenim zemljama (Amic, Delage et al., 2021: 17). Bila je to potvrda aspiracija Hezballaha da svoje terorističke napade afirmira u međunarodnim okvirima, kao i potvrda da je došlo do izvoza ovog vida terorizma izvan Bliskog istoka.

Žrtva ove terorističke organizacije tokom 1980-ih godina bila je i Francuska, u čijem je glavnom gradu Parizu u septembru 1986. godine zabilježena serija od šest terorističkih napada, od kojih je najsmrtonosniji bio u Rue de Rennes ispred jedne trgovine, kada je ubijeno 7 ljudi i ranjeno 55 (Amic, Delage et al., 2019: 13).

Tokom 1990-ih godina, primat u pogledu manifestiranja terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom, preuzeo je Alžir. U ovoj državi sjeverne Afrike, devedesete su determinirane kao 'crna dekada', što zorno svjedoči o tome koliko je tokom navedenog razdoblja, ova zemlja bila uzurpirana i opustošena terorizmom islamističke provenijencije, kako u pogledu broja izvršenih terorističkih napada, tako i u pogledu broja žrtava koje su isti prouzrokovali.

U periodu od 1990-1999. godine u Alžiru su, naime, zabilježena 542 teroristička napada, što je činilo više od trećine svih registriranih napada diljem svijeta tokom ove decenije, a isti su proizveli skoro 2,400 smrtnih slučajeva, što je predstavljalo više od 50 posto svih žrtava terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom tokom naznačenog razdoblja (Amic, Delage et al., 2021: 16).

Ovakvoj erupciji terorističkog nasilja u Alžiru, kojeg također nije zaobišao val islamskog revivalizma, prethodilo je osnivanje Fronta islamskog spasa (FIS) 1989. godine nakon liberalizacije političkog sistema u ovoj državi, što je bio indikator nastojanja da se isti uključi u političke procese i da 'putem glasačkih kutija, a ne uz zvuk metaka, afirmira islamske vrijednosti u društvenoj svakodnevnici' (Jusić, 2005: 146, 147).

Mada je Front islamskog spasa dva puta ostvario pobjedu na prvim slobodnim izborima održanim u Alžiru početkom 1990-ih godina, isti je državnim udarom spriječen da preuzme vlast, što je predstavljalo vrlo značajan faktor u procesima njegovog prerastanja iz jedne umjerene u revolucionarnu i dijelom militantnu organizaciju. Ovo je, između ostalog, pretvorilo Liban u poprište brutalnih terorističkih napada krajem prošlog stoljeća.

Devedesetih godina 20. stoljeća na Bliskom istoku je došlo do islamizacije izraelsko-palestinskog sukoba, čemu je 1987. godine prethodilo osnivanje Hamasa (Islamskog pokreta otpora) kao ogranka Muslimanske braće, koji je nastao za vrijeme prve *intifade* – ustanka protiv izraelske

okupacije Palestine i uspostave uprave u okupiranim područjima u pojasu Gaze i Zapadnoj obali.¹⁶

Hamas je zahvaljujući višegodišnjoj borbi za stvaranje islamske palestinske države na Bliskom istoku, postao međunarodno prepoznatljiv,¹⁷ a u realizaciji svojih ciljeva posegnuo je kako za političkim sredstvima, tako i za različitim vidovima nasilja, uključujući i terorizam, za koji su posebno bile zadužene 'Kassamove brigade', koje su kao vojno krilo ovog islamističkog pokreta osnovane 1991. godine.

Pod egidom Hamasa, izvedeni su brojni samoubilački napadi na izraelske ciljeve – vojne i civilne mete, kao i na palestinske kolaboracioniste. Isti su se osobito intenzivirali od 1990-ih godina, kao odgovor na nezakonito širenje izraelskih naselja na okupiranim dijelovima palestinske teritorije. Kako, naime, indiciraju podaci francuske Fondacije za inovativnu politiku, od 1979-2000. godine, na izraelskoj i palestinskoj teritoriji zabilježena su 62 napada, od kojih se veliki dio pripije upravo Hamasu (Amic, Delage et al., 2019: 17).

U ovom desetljeću, a pod neupitnim uticajem događaja u Afganistanu, pri čemu se u prvom planu misli na povlačenje Crvene armije iz ove zemlje u februaru 1989. godine, što je impliciralo i povratkom u zemlje porijekla radikalnih islamskih aktivista koji su se pridružili bin Ladenu u borbi protiv 'nevjerničkog okupatora' koncem 1970-ih godina, potaknuta je mobilizacija na principima džihada, a pod snažnim uticajem tek formirane Al Qaide. Njihov povratak u zemlje porijekla, stvorio je fundamentalne pretpostavke za širenje islamističkih ideja u mnogim dijelovima svijeta. Iako je najveći broj napada u ime džihadističkog salafizma tokom 1990-ih počinjen na Bliskom istoku, već tada su manifestirane ambicije Al Qaide da svoj opseg djelovanja proširi izvan ovog regiona.

Prethodno kazano, afirmira i činjenica da se na teret ove terorističke organizacije i njenog osnivača stavlja više terorističkih napada koji su počinjeni tokom 1990-ih godina, od kojih je najindikativniji bio svakako napad na Svjetski trgovački centar 1993. godine, s obzirom da je revelirao njene globalne ambicije, kada su dvojica pripadnika Al Qaide parkirala kombi s bombom od 680 kilograma u podzemnoj garaži jednog od tornjeva ovog centra, da bi nakon što su zapalili fitilj, napustili mjesto zločina. U ovom napadu, kojem je kako napominje Kissinger, prethodilo slanje pisama različitim medijama, u kojima su artikulirani zahtjevi da se prekine američka podrška Izraelu, ukinu diplomatski odnosi s ovom zemljom i prekinu uplitanja u unutrašnja pitanja zemalja Bliskog istoka (Kissinger, 2015: 124, 125), poginulo je šestoro ljudi, a 1,000 je povrijeđeno.

¹⁶ Kako ističe Noam Čovski, ovdje se primarno misli na nezakonito širenje izraelskih naselja, kako su više puta utvrdili međunarodni autoriteti, poput Savjeta sigurnosti Ujedinjenih naroda (Rezolucija 446) i Međunarodnog suda pravde. Nakon Sporazuma iz Osla iz 1993. godine, aktivnosti na izgradnji novih naselja, s ciljem privlačenja novih doseljenika, su se intenzivirale. S izuzetkom anektiranog Istočnog Jeruzalema, izgradnja se u periodu od 1993-1995. godine povećala za 40 posto, da bi se ovakva politika nastavila i u narednim godinama, s projekcijama da Izrael kontrolira 40 do 50 posto Zapadne obale, dok je ostatak zatvoren i odvojen od Gaze, čime je onemogućeno potencijalnim palestinskim entitetima da imaju pristup vanjskom svijetu. Dokaz je to grubog kršenja Ugovora iz Osla (Čovski, 2016: 147-149).

¹⁷ Palestina, kao Ahilova peta muslimanskog svijeta, postala je vrlo značajan simbol borbe protiv Izraela, postavši ujedno simbol borbe protiv (neo)imperijalizma uopšte.

U funkciji anticipacije događaja od 11. septembra, pored prethodno navedenog napada, bili su i napadi na američke ambasade u Keniji i Tanzaniji 1998. godine, u kojima je podmetanjem eksplozivnih naprava ubijeno 263 ljudi, a ranjeno 5,000 (Esposito, 2001: 269; Pettiford, Harding, 2005: 114, 115), kao i napad na američki ratni brod Cole u oktobru 2000. godine, koji je bio na putu za Zaliv, a na koji su se dvojica pripadnika Al Qaide obušila s čamcem punim visokoeksplozivnog materijala. U napadu je poginulo 17 osoba i ranjeno 37 (Keča, 2012: 102, 103).

Izvan domašaja terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom, nisu ostali ni južna i jugoistočna Azija u kojima je, također, tokom ovog razdoblja počinjen značajan broj terorističkih napada. U tom kontekstu bitnim smatramo navesti primjer Indije, u kojoj je prvi islamistički teroristički napad izvršen 1986. godine, da bi se pod primarnim uticajem sukoba između Indije i Pakistana oko pogranične regije Jammu i Kashmir tokom 1990-ih godina teroristički napadi intenzivirali. Samo u 1990. godini zabilježeno je 14 napada (Amic, Delage et al., 2019: 17).

Prodor islamističkog terorizma zabilježen je i na Filipinima, kao i u Maleziji, u kojima su također po uzoru na islamističke pokrete Bliskog istoka osnovane određene terorističke grupe, poput *Abu Sayyaf* grupe, koja je svoju naklonjenost terorizmu demonstrirala u napadima na katoličku crkvu u Salvadoru, na ostrvu Mindanao, septembra 1986. godine, u kojima je ubijeno 20 ljudi i ranjeno 186, kao i u napadu na metro u Manili, glavnom gradu Filipina, iz januara 1987 godine, u kojima je život izgubilo 8 ljudi. I tokom 1994 godine, ova grupa je bila iznimno aktivna, počinivši sedam terorističkih napada na jugu zemlje, da bi se u godinama koje su uslijedile ona profilirala kao glavni akter islamističkog terorizma na Filipinima (Amic, Delage et al., 2021: 18).

Na bazi predočenog u ovom dijelu rada, može se zaključiti da je terorizam nadahnut radikalnim islamskim diskursom stupio na scenu 1980-ih godina na prostoru Bliskog istoka i sjeverne Afrike, gdje je u razdoblju od 1979-2000. godine manifestirao svoj najveći intenzitet i prodornu snagu. Navedeno afirmira podatak, koji indicira da je od ukupnog broja izvršenih terorističkih napada u naznačenom vremenskom razdoblju – njih 2,190 (u kojima je život izgubilo oko 6,818 osoba), na prostoru MENA regiona zabilježeno 1,645 (Amic, Delage, 2019: 17), što je oko 75 posto. Mada je 'svega' preostalih 25 posto terorističkih napada zabilježeno u drugim dijelovima svijeta, pri čemu, u istočnoj i jugoistočnoj Aziji kumulativno 450 napada, u Evropi 55 napada, Subsaharskoj Africi 22 napada i Sjevernoj Americi 10 napada (ibidem), ne treba minimizirati činjenicu da su oni izraz nastojanja aktera ovog vida terorizma da se isti internacionalizira. Koliko su u tom naumu uspjeli tokom prve dvije decenije 21. stoljeća, sagledat ćemo u nastavku rada.

3. TRENDOVI MANIFESTIRANJA TERORIZMA NADAHNUTOG RADIKALNIM ISLAMSKIM DISKURSOROM – OD OBJAVE RATA PROTIV TERORIZMA DO DANAS

Opštepoznato je da je na početku 21. stoljeća svijet svjedočio najmonstruoznijim terorističkim napadima u povijesti ljudske civilizacije. Izvršioi gotovo sinhroniziranih napada koji su se 11. septembra 2001. godine u ranim jutarnjim satima, prema lokalnom vremenu, dogodili u Washingtonu i New Yorku, bili su pripadnici terorističke organizacije Al Qaide, koji su se otetim američkim avionima obušili na Pentagon i Svjetski trgovački centar, usmrтивši 2,981 osobu (The 9/11 Commission Report: 2).

Navedeni događaj, koji je pukom koincidencijom ili ne, zabilježen na prijelazu iz 20.og u 21. stoljeće, kao i odgovor na isti koji je momentalno uslijedio, inaugurirali su eru progresivnog i iznimno zabrinjavajućeg uspona terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom, kako

su to brojni autori svojevremeno i najavljivali. O kakvom eksponencijalnom rastu broja počinjenih islamističkih terorističkih napada je riječ, zorno ilustriraju podaci prezentirani u recentnoj studiji francuske Fondacije za inovativnu politiku, prema kojima je u razdoblju od 2001 do maja 2021. godine zabilježeno oko 45,840 takvih napada, od toga od 2001-2012. godine oko 8,264, te od 2013 do maja 2021. godine oko 37,575 (Amic, Delage et al., 2021: 6).¹⁸

U poređenju s prethodno opserviranim razdobljem, koje je također obuhvatilo oko dvije decenije (1979-2000), kada se ovaj vid terorizma pojavio i kada se počeo postepeno afirmirati u regionalnim i međunarodnim okvirima, može se zaključiti da se broj terorističkih napada nadahnutih radikalnim islamskim diskursom povećao za gotovo četiri puta tokom prvih dvanaest godina 21. stoljeća, odnosno za oko osam puta od 2013 do maja 2021. godine.¹⁹

Predočeni rast, koji ni u kom slučaju ne treba podcijeniti, nameće potrebu artkuliranja pitanja šta je uticalo na isti, kao i da li su bile utemeljene prognoze brojnih autora i stručnjaka za terorizam, da će opredjeljenost i odluka zapadnih sila, predvođenih Sjedinjenim Američkim Državama, da se s ovom prijjetnjom nekonvencionalne prirode 'obračunaju' ratom, biti kontra-produktivne, te da će doprinijeti njegovoj dodatnoj afirmaciji, čak i u globalnim okvirima.

Ukoliko se, naime, osvrnemo na neke od ključnih događaja koji su obilježili prve dvije decenije 21. stoljeća, a koji su se neupitno odrazili na dinamiku manifestiranja terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom, možemo bez dileme zaključiti da su prognoze ovih autora bile argumentirane i da je objava rata protiv terorizma u značajnom dijelu pogodovala njegovom usponu.

Kada je riječ o prvih dvanaest godina 21. stoljeća, kao ključne povijesne događaje koji su bili u funkciji anticipacije skoro četvorostrukog porasta broja islamističkih terorističkih napada, neizostavni za nominirati su rat u Afganistanu i Iraku, kao i rat u Siriji, a kada je riječ o razdoblju od 2013 do polovine 2021. godine, eksponencijalni rast broja terorističkih napada, kao i smrtnih slučajeva koje su isti prouzrokovali, koincidira s proklamiranjem Islamske države Iraka i Levanta (ISIL), čiji je uspon na međunarodnu scenu juna 2014. godine neophodno opservirati osloncem na prethodno spomenute događaje.

Kao odgovor na monstruoze terorističke napade s početka 21. stoljeća, Sjedinjene Američke Države su uz svesrdnu podršku međunarodne zajednice objavile rat protiv terorizma, najavivši

¹⁸ Autori ove studije, kao i one koja je objavljena dvije godine ranije, ističu kako su u izradi iste koristili tri glavne vrste izvora – informacije o terorističkim napadima od 1979. godine prikupljene putem pretraživanja, unakrsno referenciranje postojećih baza podataka i akademska istraživanja, pri čemu napominju da im je inicijalni izvor bila Globalna baza podataka o terorizmu (GTD) koju je razvio Univerzitet u Marylandu u Sjedinjenim Američkim Državama, a koja se smatra najsvēobuhvatnijom bazom podataka o terorizmu. Imajući u vidu određena ograničenja istraživanja islamističkih terorističkih napada sa kojima su se autori studije suočili, poput činjenice da jedan broj napada očekivano nije registriran, da nisu u okviru istih uvršteni oni napadi kod kojih vjerska motivacija nije prevladavajuća, kao i da islamistička motivacija nije uvijek identificirana, oni su predložili i jednu kontrolnu varijablu, koja uvažava prethodno nominirana ograničenja i koja od utvrđene brojke odstupa sa 2,000-2,500 napada (Ibidem, str. 13).

¹⁹ Na okvirno isti procentualni porast broja terorističkih napada inspiriranih radikalnim islamskim diskursom od početka 21. stoljeća ukazuje i Institut za ekonomiju i mir (IEP) u okviru objavljenih indeksa globalnog terorizma (Institute for Economics&Peace, 2014: 13; Institute for Economics & Peace, 2015: 2). Tako, da iako se određene brojke trebaju uzeti s dozom rezerve, s obzirom na sopsšteno u okviru prethodne fusnote, indikatori koji ilustriraju opšte razvojne trendove ovog vida terorizma, možemo smatrati prilično pouzdanim.

vrlo optimistično njegov opoziv sa povijesne scene. Isti je svoju prvobitnu materijalizaciju doživio u Afganistanu 07. oktobra 2001. godine, kada je pokrenuta opsežna ofanzivna akcija protiv talibanskog režima, a odluka da se rat protiv terorizma ozvaniči upravo u ovoj zemlji uslijedila je nakon što je talibanski režim, inače optužen za pružanje podrške i utočišta pripadnicima Al Qaide, kao odgovorne za napade na američke ciljeve 11. septembra, odbio da preda lidere ove terorističke organizacije Sjedinjenim Američkim Državama.

Godinu i po dana kasnije, 19. marta 2003. godine, Sjedinjene Američke Države su uz podršku Velike Britanije, objavile rat Iraku zbog, kako je navedeno, veze i saučesništva Saddamovog režima s Al Qaidom, neuvažavanja međunarodno nametnutih obaveza Iraku u pogledu razoružanja, ali i zbog najavljene intencije demokratizacije iračkog društva, što je između ostalog rezultiralo svrgavanjem s vlasti iračkog predsjednika Saddama Husseina.

Ratovi u Afganistanu i Iraku, nesumnjivo su kontribuirali pozicioniranju ove dvije zemlje u ravan zemalja najviše pogođenih islamističkim terorističkim nasiljem tokom prvog desetljeća 21. stoljeća, pri čemu treba naglasiti da su i u godinama koje su uslijedile, Afganistan i Irak zauzimali jednu od čelnih pozicija u pogledu manifestiranja ovog vida terorizma. Kako, naime, indiciraju podaci Instituta za ekonomiju i mir (IEP), od 2002 do kraja 2011. godine, u ovim zemljama je zabilježeno 35 posto od ukupnog broja svih terorističkih napada koji su u naznačenom razdoblju registrirani na globalnom nivou, od toga u Afganistanu 10 posto,²⁰ a u Iraku 25 posto (Institute for Economics & Peace, 2012: 12). Pakistan se, također, u periodu od 2002-2009. godine suočio s velikim porastom broja terorističkih napada, što je evidentno na temelju činjenice da je u naznačenom razdoblju, u ukupnom broju izvršenih terorističkih napada u svijetu, Pakistan participirao sa oko 12 posto. Intenziviranje terorističkih aktivnosti koincidira, između ostalog, s premještanjem vodstva talibana iz Afganistana u Pakistan, nakon svrgavanja s vlasti talibanskog režima od strane međunarodne koalicije predvođene Amerikom, da bi terorizam u ovoj zemlji svoju kulminaciju doživio tokom građanskih nemira između 2007 i 2009. godine, kada je izvršen i atentat na bivšu pakistansku premijerku Benazir Bhutto. Mada odgovornost za većinu terorističkih aktivnosti u naznačenom razdoblju nije utvrđena, talibanima se pripisuje krivica za oko 12 posto terorističkih napada (Ibidem, str. 23).

Ovo je potvrda neuspjeha Sjedinjenih Američkih Država i njenih saveznika da sa povijesne scene opozovu terorizam i poraze militantnu ideologiju na kojoj isti počiva, kako je to slavođobitno najavljeno prilikom proklamacije rata protiv terorizma. Podaci na koje smo se upravo referirali,

²⁰ Afganistan se nesumnjivo profilirao kao vrlo značajno izvorište terorizma. Pored razloga koje smo u prvom dijelu rada problematizirali, a koji su tome značajno pogodovali, nužno je spomenuti i formiranje talibanskog pokreta u ovoj zemlji, kao svojevrsne mješavine mudžahedina koji su se borili protiv sovjetske okupacije Afganistana 1980-ih godina i pašunskih plemena. Dolaskom talibana na vlast 1996. godine, te uspostavom režima zasnovanog na striktnoj primjeni šerijata, Afganistan je postao dom i utočište za brojne militantne ekstremiste iz raznih dijelova svijeta, uključujući i lidera Al Qaide. Nakon objave rata Afganistanu u oktobru 2001. godine i svrgavanja s vlasti talibanskog režima od strane međunarodne koalicije predvođene Amerikom, došlo je do velikog rasta broja terorističkih napada u ovoj zemlji, s posebnim težištem na ciljeve koalicionih snaga i članove afganistanske vlade. Ilustracije radi, pozvat ćemo se na podatke francuske Fondacije za inovativnu politiku koji indiciraju da je u Afganistanu 2001. godine zabilježeno 4 napada sa 153 letalna slučaja, a u 2012. godini, 2,536 napada u kojima je život izgubilo preko 8,000 ljudi (Amic, Delage, 2021: 26). Sa kolapsom islamskog emirata Afganistan 2001. godine, vodstvo talibana se premješta u Pakistan.

kao i ono što će biti saopšteno u nastavku rada, upućuju na zaključak da je mreža koju je nadahnuo Osama bin Laden, iskoristila ovaj odsudan trenutak, kako bi se dodatno konsolidirala, prevashodno u regionalnim okvirima, ali sa vrlo jasnim aspiracijama da svoje ciljeve i opseg djelovanja proširi i na međunarodni nivo. Ovo potonje je, između ostalog, postalo evidentno kada je ova teroristička organizacija počela svoje napade projicirati prema evropskim metropolama, čime je od 2004. godine pokrenut val smrtonosnih terorističkih napada na starom kontinentu, počev od onih u Madridu iz marta 2004. godine, kada je u koordiniranim bombaškim napadima na javni željeznički saobraćaj ubijena 191 osoba, a ranjeno 2,000, pa do napada u Londonu iz jula 2005. godine, kada su četiri britanska muslimana izvršila samoubilačke napade u podzemnoj željeznici, kojom prilikom je ubijeno 52 i ranjeno preko 700 ljudi (Fuller, 2015: 233, 234).²¹ Odgovornost za oba napada preuzela je ozloglašena teroristička organizacija Al Qaida.

U kontekstu prethodno kazanog, svrsishodnim smatramo spomenuti zapažanje Gilles Kepela, koji ove napade vidi kao promjenu u implementaciji islamističkih terorističkih napada, koji se sve više počinju oslanjati na ljudske resurse specifične za ciljanu zapadnu državu (Kepel, 2018: 147), taktika koja će se u nadolazećim godinama sve više afirmirati, pod osobitim uticajem ISIL-a.

Iz regionalne perspektive, metež rata je iskorišten dvojako – u svrhu intenziviranja međuregionalne saradnje između različitih islamističkih pokreta, te u svrhu grananja Al Qaide. Kada je riječ o ovom prvom, kako zapažaju David Jones i ostali, napadi od 11. septembra, za koje je odgovornost preuzela Al Qaida, a zatim intervencije američkih trupa u Afganistanu, pomogli su u jačanju veze između bin Ladena i različitih južnoazijskih militantnih grupa, poput *Abu Sayyaf* grupe na Filipinima i *Jemaah Islamiyah* u Indoneziji (Jones et al., 2003: 443-457). Kada je riječ o ovom drugom, tu se u prvom planu misli na osnivanje ogranaka Al Qaide na arapskom poluostrvu (AQPA), čime je opseg svog djelovanja ova teroristička organizacija proširila i na Irak, Jemen i Saudijsku Arabiju, kao i na osnivanje Al Qaide u islamskom Magrebu (AQIM), čime je Al Qaida proširila i konsolidirala svoj uticaj i u Alžiru, Mauritaniji, Nigeru i Maliju. Na taj način je ova teroristička organizacija, kako zapažaju Liviu i Anca Ionita, unaprijedila svoje prisustvo na koridoru Jemen-Saudijska Arabija-Irak, a kasnije i Sirija, u cilju poboljšanja koordinacije na regionalnom nivou (Ionita, Ionita, 2015: 151). Sve navedeno, stvorilo je temeljne pretpostavke za rast terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom, kao i za širenje radijusa njegovog manifestiranja.

U prvoj deceniji 21. stoljeća, uslijedilo je i osnivanje novih islamističkih pokreta u Subsaharskoj Africi. Ovdje se u prvom planu misli na stvaranje i širenje Al Shabaab grupe u Somaliji 2006. godine, koja je inspirirana ideologijom Al Qaide dala snažan impuls širenju islamističke prijetnje u ovoj regiji. Ova radikalna islamistička grupa, koja je kultivirala bliske veze s Al Qaidom, postavši dio globalnog džihadističkog pokreta, inicirala je niz terorističkih aktivnosti od druge

²¹ Teroristički napadi na američke ciljeve s početka 21. stoljeća, kao i napadi u Madridu i Londonu, najavili su eru bezumnog sijanja smrti, demonstirajući krajnje beskrupolozan karakter islamističkog terorizma. Inauguraciju ovakvih trendova, sljedećim je riječima objasnila Jessica Wolfandale: „Sve što se desilo na svetskoj pozornici – 11. septembra 2001. godine u Sjedinjenim Američkim Državama, 2004. i 2005. godine u Madridu i Londonu, kao i drugi tragični događaji, koje su obeležili teroristički akti nove siline i akumulirane mržnje prema nevinim žrtvama – navodi na zaključak da je pretnja od savremenog terorizma, pretnja našoj najvećoj vrednosti – životu“ (Wolfandale prema Mijalković, Bajagić, 2012: 298).

polovine 2000-ih, zahvativši pored Somalije, Keniju i Etiopiju (Center for International Security and Cooperation, 2019).

Neizostavan za spomenuti je i uspon Boko Harama, terorističke grupe formirane 2002. godine u Nigeriji, osobito iz razloga što se ova teroristička organizacija u drugoj deceniji 21. stoljeća profilirala kao jedna od najaktivnijih i najsmrtonosnijih terorističkih organizacija, pored Al Qaide, Talibana i ISIL-a. Njima se kumulativno pripisuje odgovornost za oko 65-70 posto svih smrtnih slučajeva u svijetu (Institute for Economics & Peace, 2016: 4), što je pokazatelj nihilističke prirode terorizma nadahnutog militantnim islamizmom.

Boko Haram je, naime, od jedne islamističke sekte prerastao u vrlo značajan pokret oružane borbe koji zagovara džihadistički salafistički islam i kao takav neprijateljski je nastrojen prema bilo kakvom vidu zapadnog upliva i uticaja. Terorističke aktivnosti je intenzivirao 2009. godine, predvodeći pobunu za stvaranje kalifata u Nigeriji, na šta su nigerijske vlasti odgovorile ofanzivnom vojnom akcijom. Svoje djelovanje je prvobitno koncentrirao u Nigeriji, doprinoseći pozicioniranju ove zemlje u red zemalja najviše pogođenih terorizmom od druge decenije 21. stoljeća, proširivši kako ističu Amic, Delage i ostali, 'teatar svojih operacija i na zemlje koje graniče sa jezerom Čad – u sjeverni Kamerun, Niger i Čad' (Amic, Delage et al, 2021: 39; Institute for Economics & Peace, 2014: 53). Od 2015. godine, usljed intenziviranih vojnih aktivnosti protiv njega, Boko Haram je težište svog djelovanja proširio na susjedne zapadnoafričke zemlje (Institute for Economics & Peace, 2016: 2), što je trasiralo put nastanku najsmrtonosnije ISIL-ove provincije – Zapadnoafričke provincije Islamske države (Institute for Economics & Peace, 2020: 57, 58).

Prethodno kazano ukazuje na to koliko se fenomen džihadizma diverzificirao i u teritorijalnom smislu proširio i afirmirao. Džihadističkim militantnim grupama, ideološki ili funkcionalno povezanim s Al Qaidom, nepovoljan geopolitički momenat na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi, ali i drugdje, bio je snažno naklonjen u smislu njihove (re)afirmacije i konsolidacije u regionalnim okvirima, pa i šire.

Na ovakvoj premisi može se objasniti i nastanak Islamske države Iraka i Levanta sredinom juna 2014. godine, poznatijom pod akronimom ISIL. Pojavi i usponu ove organizacije sa snažnom ekstremističkom konotacijom, prvobitno je pogodio irački rat iz 2003. godine, da bi geopolitička nestabilnost koja je uslijedila nakon Arapskog proljeća stvorila osnovne pretpostavke za njen brzi i zapanjujući regionalni uspon u Siriji i Iraku, ali i šire. Ovo je, kako zapažaju Liviu i Anca Ionita, inauguriralo nove teritorijalne (državne) i vojne dimenzije islamskog ekstremizma (Ionita, Ionita, 2015: 151).

Razlog zbog kojeg je irački rat nužno identificirati kao jedan od ključnih faktora u nastanku ISIL-a, proizlazi iz činjenice što je upravo američka invazija na Irak 'isprovocirala' osnivanje Al Qaide u Iraku (AQI), kao svojevrzne preteče ISIL-a. Na osnovu kazanog, posve je jasno da se Al Qaidi, koja se evidentno s pravom smatra 'neospornim barjakom savremenog vjerskog ekstremizma i modernog terorizma' (ibidem), pripisuju zasluge i za nastanak Islamske države Iraka i Levanta.

Osnivač Al Qaide u Iraku je ozloglašeni jordanski kriminalac Abu Mus'ab al-Zarqawi, čiji su se džihadistički pogledi učvrstili tokom boravka u zatvoru. Nakon susreta s bin Ladenom koncem 20 stoljeća, isti ga je pokušao ubjediti da pristupi Al Qaidi, tražeći od njega zavjet vjernosti (*bayat*), kojim je bilo kondicionirano njegovo članstvo u ovoj organizaciji, što je al-Zarqawi odbijao da učini sve do oktobra 2004. godine, kada je osnovana Al Qaida u zemlji dvije rijeke (Stern, 2016: 193; Weiss, Hassan, 2015: 27-31, 55, 56), popularnije nazvane Al Qaida u Iraku.

Kako zapaža Jeffrey Smith: „Ironično, invazija na Irak je ta koja je al-Zarqawia natjerala u savez s bin Ladenom i dovela do trajnog prisustva Al Qaide u Iraku, a na kraju i do nastanka ISIL-a“ (Smith prema Stern, 2016: 193, 194).

Nakon što je al Zarqawi ubijen u svom domu sredinom 2006. godine, Al Qaida u Iraku ubrzo biva preimenovana u Islamska država u Iraku (ISI), a vodstvo nad istom preuzima Iračanin Abu Bakr al-Baghdadi (Blanchard, 2007: 9).

Pored događaja, u ratom opustošenom Iraku, i događaji u Siriji koji su zabilježeni 2011. godine, omogućili su globalnim džihadističkim elementima da puste korijene, da se domognu sirijskog teritorija i da motivirani globalnom džihadističkom ideologijom pokušaju uspostaviti islamski kalifat koji obuhvata čitav Levant (O' Bagy, 2012: 28, 29), što je bilo u funkciji anticipacije formiranja Al Qaidine podružnice u ovoj zemlji –*Jabhat al Nusra*, januara 2012. godine, kao druge preteče ISIL-a.

Sirijski predsjednik Bashar al-Assad je, naime, na val arapskog proljeća koji je zahvatio arapski svijet, uključujući i njegovu zemlju, odgovorio kombinacijom političkih ustupaka i nasiljem usmjerenog protiv sirijskog naroda. To je impliciralo prerastanjem ustanka u građanski rat, pri čemu se nasilje proširilo i na susjedni Irak, kreirajući pogodno tlo za razmnožavanje militantnih grupa, a u konačnici i za nastanak ISIL-a.

Osnivač Al Qaide u Siriji, Abu Mohamed al-Jawlani, njeno osnivanje pravdao je nastojanjima da se sirijski narod oslobodi od tiranskog režima, pri čemu se on mjesecima prije izdavanja proglašenja o njenoj formaciji, angažirao na uspostavljanju džihadističke mreže u Siriji (Weiss, Hassan, 2015: 197).

U trenutku kada je postavljeno pitanje ujedinjenja Islamske države u Iraku i Al Qaide u Siriji u jedinstveni međuregionalni džihadistički pokret, koji će postati poznat pod nazivom Islamska država Iraka i Levanta, narušeno je njihovo savezništvo, što je nagovijestilo izvjesne transformacije u redovima regionalnog i globalnog džihadizma, ali i prelazak mnogih al-Nusrinih članova u ISIL-ove redove, čije je osnivanje ozvaničeno 28. juna 2014. godine.

Stupanjem na međunarodnu scenu Islamske države Iraka i Levanta, inaugurirano je razdoblje još evidentnijeg očitovanja terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom, što afirmiraju prethodno konsultirani podaci, koji indiciraju da je od 2013. godine do polovine 2021. godine, zabilježeno preko 37,500 napada, što predstavlja progresivan rast u odnosu na prvu deceniju 21. stoljeća, kada je taj broj iznosio nešto više od 8,200. Mada se navedeni rast ne može pripisati isključivo ovoj terorističkoj organizaciji, s obzirom na uspon i nekih novih 'zvijezda na džihadističkom nebu', o kojima je prethodno bilo riječi, nema dileme da je osnivanje ISIL-a na suverenim teritorijama dvaju država – Iraku i Siriji, dalo snažan doprinos ovakvim trendovima.

Najveći intenzitet terorističkog nasilja u izvedbi ove organizacije, manifestiran je na teritorijama na kojima je ISIL povijesno utemeljen, dakle u Iraku i Siriji, pri čemu se Sirija nakon građanskog rata i osnivanja ISIL-a, profilirala kao jedna od zemalja najviše pogođenih terorizmom od 2011. godine (Institute for Economics & Peace, 2020: 40), pridruživši se Iraku, Afganistanu, Pakistanu i Nigeriji, kao zemljama koje su tokom 21. stoljeća postale stecište islamističkog terorizma, ali u kojima je kumulativno zabilježeno 78 posto izgubljenih ljudskih života na globalnom nivou usljed terorističkih dejstava (Institute for Economics & Peace, 2015: 2).

Svoj radijus djelovanja ova teroristička organizacija, razumljivo, nije limitirala samo na Irak i Siriju, Bliski istok općenito. Naprotiv, ona je zahvaljujući svojim podružnicama²² i radikaliziranim pojedincima, sljedbenicima njene ideologije, od trenutka proglašenja kalifata u Mosulu juna 2014. godine, uspjela svoje nasilje projicirati čak u sedam regija – u azijsko-pacifičkom regionu, Evropi, MENA regionu, Sjevernoj Americi, Rusiji, Evroaziji, južnoj Aziji i Subsaharskoj Africi (Institute for Economics & Peace, 2020: 5, 56).

Ovo je potvrda njenih globalnih dometa, što je i danas izvor vitalnosti ove terorističke organizacije, bez povijesnog presedana, ali i jedan od ključnih razloga zašto je nju teško opozvati sa povijesne scene i proglasiti njenu konačnu kapitulaciju, unatoč formiranoj koaliciji za borbu protiv ISIL-a avgusta 2014. godine, koja okuplja preko šezdesetak zemalja.

Kako, naime, ukazuju podaci Instituta za ekonomiju i mir iz 2020. godine, od 2013 do 2019. godine, grupe povezane sa ISIL-om, kao i pojedinci, izvan Iraka i Sirije počinili su preko 3,000 terorističkih napada u 48 zemalja (Ibidem, str. 5), što je eklatantan dokaz koliko je ISIL svoje aktivnosti uspio afirmirati u međunarodnim okvirima.²³

Izvan domašaja njegovog transnacionalnog pohoda, nisu ostali ni neki od najrazvijenijih i demokratskih dijelova svijeta, u kojima je odjek terorizma daleko veći, osobito jer se dešava izvan konteksta sukoba, što nije slučaj sa nekim od prethodno problematiziranih regija, u kojima postoji velika koicidencija između sukoba i terorizma.

Evropski kontinent se osobito našao na udaru terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom od 2015. godine, kada je uslijedio drugi val smrtonosnih terorističkih napada na tlu nekih od zemalja starog kontinenta. „U Evropi je ISIL-ova transnacionalna taktika u kombinaciji sa napadima usamljenih vukova, inspiriranih ovom organizacijom, dovela do povećanja terorizma na najvišoj razini. Ovo povećanje je uočeno u mnogim zemljama Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), što je rezultiralo rastom broja smrtnih slučajeva za 650 posto – sa 77 smrtnih slučajeva u 2014. godini na 577 u 2015. godini. Uloga ISIL-a u ovom povećanju bila je

²² Nakon osnivanja ISIL-a, neposredno ili u nadolazećim godinama, osnovane su i njegove provincije i podružnice, zahvaljujući kojima je opseg svog djelovanja proširio izvan područja na kojem je povijesno utemeljen, što je stvorilo temeljne pretpostavke da ova teroristička organizacija operira u mnogim državama. Riječ je o sljedećim glavnim provincijama i podružnicama: a) Zapadnoafrička provincija Islamske države, koja je osnovana 2015. godine, a područja njenih napada su Kamerun, Čad, Nigerija i Niger; b) Provincija Horasan Islamske države, osnovana 2014. godine, a područja napada su Afganistan, Indija i Pakistan; c) Sinajska provincija Islamske države, koja je osnovana 2014. godine i terorističke napade projicira na teritoriji Egipta, Izraela i Palestinskim teritorijama; d) Tripoli, Barqa i Fezzan provincija Islamske države, osnovana 2014. godine, s terorističkim djelovanjem u Libiji i Tunisu, i e) Islamska država u Velikoj Sahari, koja je nešto kasnije osnovana, tačnije 2016. godine i koja svoje terorističke napade projicira na Mali, Niger i Burkina Faso (Institute for Economics & Peace, 2020: 57, 58).

²³ Navedenoj internacionalizaciji ISIL-ovih terorističkih napada kontribuirali su i tzv. strani borci, koji su se od trenutka proklamiranja kalifata u Mosulu, odlučili za odlazak na ratišta u Siriji i Iraku. O tome koliko su oni doprinijeli izgradnji globalne džihadističke mreže, najbolje svjedoče podaci o tome da se njihov broj kretao između 25,000-30,000 i da su bili provenijencijom iz stotinu zemalja. Najveći broj stranih boraca potekao je iz MENA regiona (prema procjenama oko 50 posto), dok je Evropa u ukupnom broju stranih boraca participirala sa oko 21 posto (Institute for Economics & Peace, 2015: 3). Podaci australskog Instituta za ekonomiju i mir, indiciraju da je iz Evrope oko 6,000 ljudi otišlo na strana ratišta, od toga najveći broj iz Francuske, Velike Britanije, Njemačke i Belgije (Sarma, 2016: 3).

iznimna, s obzirom da je više od polovine smrtnih slučajeva povezano sa ovom organizacijom“ (Institute for Economics & Peace, 2016: 2, 3, Institute for Economics & Peace: 54).

Oružani napadi u Parizu na redakciju satiričnog časopisa Charlie Hebdo iz januara 2015. godine, serija koordiniranih ISIL-ovih napada u Parizu iz novembra iste godine, samoubilački bombaški napadi na aerodrom i metro stanicu u Briselu iz marta 2016. godine, samoubilački napadi u Istanbulu ispred Aja Sofije i Plave džamije s početka 2016. godine, napadi kaminionima u Nici i Berlinu u julu i decembru 2016. godine, neki su od najvećih terorističkih napada počinjenih na teritoriji nominiranih država od strane Islamske države Iraka i Levanta, kao i grupa i pojedinaca povezanih s ovom terorističkom organizacijom, što je bio nagovještaj ‘trijumfalnog’ i uznemirujućeg povrata terorizma zasnovanog na transnacionalnim grupama.

Ni Sjedinjene Američke Države nisu bile pošteđene terorističkih napada u izvedbi ISIL-a, pri čemu je najsmrtonosniji onaj u Orlando, na Floridi iz juna 2016. godine, u kojem je poginulo 50 ljudi (Institute for Economics & Peace, 2020: 57).

Mada ni Evropa, kao ni Sjeverna Amerika, nisu ostale imune na očitovanje islamističkog terorizma, iz uvida u podatke prezentirane u studiji francuske Fondacije za inovativnu politiku, evidentno je da je on u ovom dijelu svijeta imao vrlo ograničen uticaj, s obzirom da je u razdoblju od 1979 do kraja maja 2021. godine, u Evropi od ukupnog broja registriranih slučajeva islamističkog terorizma, zabilježeno njih 0,6 posto, a u Sjevernoj Americi 0,1 posto (Amic, Delage, 2021: 6).

Nakon prvobitno spomenutog vala terorističkih napada koji je zahvatio Zapad između 2015 i 2017. godine, islamistički terorizam je u predstojećim godinama bilježio kontinuirani pad, da bi se u 2021. godini od ukupno 59 registriranih terorističkih napada u Evropi, samo 3 pripisala islamističkim ekstremistima (Institute for Economics & Peace, 2022: 2). Ovo je značajnim dijelom bilo kondicionirano zaustavljanjem građanskog rata u Siriji, kao i teritorijalnim porazom ISIL-a u martu 2019. godine u zemljama njegovog povijesnog utemeljenja, kada su američke i sirijske snage povratile posljednje ostatke teritorije u posjedu ISIL-a u istočnoj Siriji.

Uporedo s trendom opadanja vjerski motiviranog terorizma na Zapadu, koji se tokom proteklih godina gotovo isključivo manifestirao u formi radikalnog islamističkog terorizma i koji je na Zapadu od 2007. godine uzrokovao 61 posto smrtnih ishoda (Institute for Economics & Peace, 2022: 32), od 2017. godine zabilježen je trend sve većeg uspona desničarskog terorizma, koji u Evropi, Sjevernoj Americi i Okeaniji preuzima primat. „Od 2017. godine, od ukupno 351 registriranog terorističkog napada, pet puta više je bilo politički nego vjerski motiviranih napada“ (Ibidem, str. 33).

Drugi trend koji je neophodno nominirati, a koji je također aktueliziran s teritorijalnim porazom ISIL-a u Siriji i Iraku, jeste pomjeranje težišta islamističkog terorizma na neke druge regije. Primat koji je region Bliskog istoka i sjeverne Afrike imao u pogledu očitovanja terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom od 1979 do 2019. godine,²⁴ preuzima južna Azija, sa 40,1 posto terorističkih napada zabilježenih na njoj teritoriji u odnosu na 32,4 posto napada registriranih u MENA regionu (Amic, Delage, 2021: 6).

I region Subsaharske Afrike i Sahela se u posljednjih nekoliko godina profilirao kao region u kojem je došlo do progresivnog rasta broja terorističkih napada. U 2019. godini, u ovom regionu

²⁴ Do 2019. godine, navedeni omjer je izgledao 40,1 posto vs 34,5 posto u korist MENA regiona.

je zabilježeno preko 41 posto svih napada povezanih s ISIL-om (Institute for Economics & Peace, 2020: 5), dok je u 2021. godini 48 posto od ukupnog broja svih smrtnih slučajeva u svijetu od terorizma registrirano u ovom regionu, pri čemu su najviše pogođene bile Burkina Faso, Demokratska Republika Kongo, Mali i Niger (Institute for Economics & Peace, 2022: 2).

Na temelju prethodno saopštenog, evidentno je da terorizam nadahnut radikalnim islamskim diskursom nije opozvan sa povijesne scene nakon oficijelnog proglašenja teritorijalnog poraza Islamske države Iraka i Levanta u martu 2019. godine. Naprotiv, on je u regionu Bliskog istoka i sjeverne Afrike, kao i u drugim dijelovima svijeta, pokazao iznimnu rezistentnost spram pokušaja da ga se porazi, pri čemu osnov za navedenu vitalnost i njegov neupitan regenerativni potencijal treba tražiti u njegovoj ideologiji.

Dokaz je ovo da je riječ o neukrotivom neprijatelju, a čini nam se kako su autori Ivan Šijaković i Nemanja Đukić, najbolje objasnili esenciju fenomena terorizma, sljedećim promišljanjem: "Nemogućnost kontrolisanja terorizma proizlazi iz njegove prirode – terorizam je teško kontrolisati jer funkcija njegove pojave ne počiva u tome da bude kontrolisan već da se njime kontroliše." (Šijaković, Đukić, 2011: 263).

ZAKLJUČAK

Nema sumnje da je savremena povijest Bliskog istoka i sjeverne Afrike pogodovala pojavi i postepenom, ali kontinuiranom rastu terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom, prvobitno u regionalnim, a zatim i u međunarodnim okvirima.

Preuzimanje ovog dijela svijeta od strane velikih evropskih sila Ugovorom iz Sevra iz 1920. godine, kao i naknadno posredno i neposredno projiciranje američke moći u ovom regionu, generirali su snažnu antikolonijalnu borbu i prezir spram zapadne (neo)imperijalne politike kontroliranja i interveniranja.

Nakon što arapski nacionalizam, za kojim se poseglo pedesetih godina prošlog stoljeća, nije polučio očekivane rezultate u 'obračunu' sa zapadnim imperijalizmom, koncem 70-ih godina prošlog stoljeća dolazi do pojave političkog islama (islamizma ili islamskog fundamentalizma), koji se profilirao kao vrlo značajan faktor u politici pretežno muslimanskih zemalja, postavši primarni jezik političkog diskursa i mobilizacije od sjeverne Afrike do južnoistočne Azije.

Na njegovim krilima, nastat će i islamizam militantnog predznaka, koji esenciju svog bistvovanja i djelovanja opravdava 'svetim ratom', dakle argumentom sile i silom kao argumentom, što je inauguriralo pojavu terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom 80-ih godina prošlog stoljeća na Bliskom istoku i u sjevernoj Africi, uz istovremenu najavu njegovog postepenog očitovanja u dijelovima svijeta izvan regiona njegovog povijesnog utemeljenja.

Komparativnom analizom dvije glavne vremenske etape za koje smo se opredijelili pri sagledavanju trendova manifestiranja islamističkog terorizma, osloncem na vrlo konkretne pokazatelje, argumentirano se može zaključiti da je ovaj vid terorizma u kontinuiranom porastu, pri čemu je njegov najveći uspon zabilježen u 21. stoljeću, što je nesumnjivo značajnim dijelom bilo kondicionirano i objavom rata protiv terorizma nakon 11. septembra.

Uporište za ovakvu konstataciju nalazimo iz osvrta na neke od ključnih događaja koji su obilježili prve dvije decenije 21. stoljeća, a koji su se, evidentno je, odrazili na dinamiku manifestiranja terorizma nadahnutog radikalnim islamskim diskursom, što je u funkciji afirmacije tvrdnje da je

objava rata protiv terorizma u značajnom dijelu pogodovala njegovom usponu.

Kada je riječ o prvih dvanaest godina 21. stoljeća, kao ključne povijesne događaje koji su bili u funkciji anticipacije skoro četvorostrukog porasta broja islamističkih terorističkih napada, neizostavni za nominirati su rat u Afganistanu i Iraku, kao i rat u Siriji, a kada je riječ o razdoblju od 2013 do polovine 2021. godine, eksponencijalni rast broja terorističkih napada, kao i smrtnih slučajeva koje su isti prouzrokovali, koincidira s proklamiranjem Islamske države Iraka i Levanta (ISIL), čiji je uspon na međunarodnu scenu juna 2014. godine neophodno opservirati osloncem na prethodno spomenute događaje.

Iako je terorizam nadahnut radikalnim islamskim diskursom svoje najveće 'utočište' pronašao u zemljama i regijama iz kojih je prvobitno potekao, njegovog transnacionalnog pohoda nisu pošteđeni ni najrazvijeniji i na demokratskim principima ustrojeni dijelovi svijeta, a navedeno potvrđuju neki od najsmrtonosnijih terorističkih napada u 21. stoljeću, kojima su mete bile pojedine zemlje zapadne demokratije.

LITERATURA

- Amic, L., Delage, V. et al. (2019). *Islamist Terrorist Attacks in the World 1979-2019*. Fondation pour L'Innovation Politique. Paris.
- Amic, L., Delage, V. et al. (2021). *Islamist Terrorist Attacks in the World 1979-2021*. New Edition. Fondation pour L'Innovation Politique. Paris.
- Anderson, T. (2016). *Nečasni rat protiv Sirije*. Washington, nasilna promjena režima i otpor. Šahinpašić: Sarajevo.
- Azinović, V. (2007). *Al-Kai'ida u Bosni i Hercegovini: Mit ili stvarna opasnost*. Radio Slobodna Evropa: Sarajevo, Prag.
- Blanchard, C. M. (2007). *Al Qaeda: Statements and Evolving Ideology*. CRS Report for Congress. Congressional Research Service.
- Braniff, B. (2012). *Beyond Al-Qa'ida*. Expert Contribution u *Global Terrorism Index. Capturing the Impact of Terrorism from 2002-2011*. Institute for Economic&Peace, str. 42-44.
- Brzezinski, Z. (2004). *Američki izbor: Globalna dominacija ili globalno vodstvo*. Politička kultura nakladno-istraživački zavod/CID: Zagreb, Podgorica.
- Center for International Security and Cooperation. (2019). *Al Shabaab*. Stanford University. <https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/al-shabaab>
- Čomski, N. (2016). *Ko vlada svetom?* Akademska knjiga: Novi Sad.
- Duraković, E. (2015). *Međumuslimanski ratovi danas: krivo shvaćanje islama*. Tugra: Sarajevo.
- Eriksen, T. H. (2012). *Paranoja globalizacije. Islam i svijet poslije 11. septembra*. Sejtarija: Sarajevo.
- Esposito, J. (2001). *Islamska prijetnja: Mit ili stvarnost*. Selsebil: Živinice.

- Esposito, J. (2006). *Terrorism and the Rise of Political Islam u The Roots of Terrorism*. Routledge. Taylor&Francis Group: New York, London, str. 145-158.
- Fuller, G. H. (2015). *Svijet bez islama*. Dobra knjiga: Sarajevo.
- Institute for Economics & Peace. *Global Terrorism Index 2014: Measuring and understanding the Impact of Terrorism*. Sydney.
- Institute for Economics & Peace. *Global Terrorism Index 2015: Measuring and understanding the Impact of Terrorism*. Sydney.
- Institute for Economics & Peace. *Global Terrorism Index 2016: Measuring and understanding the Impact of Terrorism*. Sydney.
- Institute for Economics & Peace. *Global Terrorism Index 2017: Measuring and understanding the Impact of Terrorism*. Sydney.
- Institute for Economics & Peace. *Global Terrorism Index 2020: Measuring the Impact of Terrorism*. Sydney, November 2020.
- Institute for Economics & Peace. *Global Terrorism Index 2022: Measuring the Impact of Terrorism*. Sydney, March 2022.
- Institute for Economics&Peace. *Global Terrorism Index 2012. Capturing the Impact of Terrorism from 2002-2011*. Sydney.
- Ionita, L, Ionita, A. (2015). *Dynamics of Worldwide Jihad Phenomenon, from Al-Qaeda to Islamic State*. Strategic Impact no 1, str. 151-159.
- Jones, D. M. et al. (2003). *Looking for the Pattern: Al Qaeda in Southeast Asia – The Genealogy of a Terror Network*. Studies in Conflict&Terrorism, vol. 26, no 6, str. 443-457.
- Jusić, M. (2005). *Islamistički pokreti. Reprezentativni pregled*. Emanet: Zenica.
- Keča, R. (2012). *Terorizam: globalna bezbjednosna prijetnja*. Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka.
- Kepel, G. (2018). *Sortir du chaos. Les crises en Méditerranée et au Moyen Orient*. Gallimard: Paris.
- Kissinger, H. (1999). *Diplomatija II*. Verzal Press: Beograd.
- Kissinger, H. (2015). *Svjetski poredak*. Školska knjiga: Zagreb.
- Marranci, G. (2006). *Jihad. Beyond Islam*. Berg: Oxford, New York.
- Mijalković, S., Bajagić, M. (2012). *Organizovani kriminal i terorizam*. Kriminalističko-policijska akademija: Beograd.
- National Commission on Terrorist Attacks Upon the Unites States. *The 9/11 Commission report, Executive Summary*. Preuzeto sa: www.npr.org/documents/2004/9-11/911reportexec.pdf
- O' Bagy, E. (2012). *Jihad in Syria*. Middle East Security Report 6. Institute for the Study of War (ISW). Washington.
- Pettiford, L., Harding, D. (2005). *Terorizam: Novi svjetski rat*. Mozaik knjiga: Zagreb.
- Sarma, S. (2016). *Special Report on Counter Terrorism Strategies in Select European Union Countries: An Evolution*. Indian Council of World Affairs, New Delhi.

- Simon, M. (2001). Culture in World Affairs u The Globalization of World Politics. An Introduction to International Relations. Second Edition. Oxford University Press: New York, str. 458-472.
- Stern, J. (2016). ISIL and the Goal of Organizational Survival u Beyond Convergence. World Without Order. Center for Complex Operations/Institute for National Strategic Studies/ National Defence University: Washington DC, str. 193-211.
- Šijaković, I., Đukić, N. (2011). Strah od terorizma kao instrument socijalne kontrole u Zbornik radova sa Međunarodno naučnostručne konferencije Suprotstavljanje terorizmu – Međunarodni standardi i pravna regulativa. Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka, str. 257-269.
- Walker, E. W. (2003). Islam, Islamism and Political Order in Central Asia. Journal of International Affairs, vol. 56, no 2, str. 21-41.
- Weiss, M., Hassan, H. (2015). ISIS: u srcu vojske terora. Buybook: Zagreb.
- Zimmerman, J. C. (2004). Sayyid Qutb's Influence on the 11. September Attacks. Terrorism and Political Violence, vol. 16, no.2, str. 222-252.

TRENDS IN THE MANIFESTATION OF TERRORISM INSPIRED BY THE RADICAL ISLAMIC DISCOURSE FROM ITS EMERGENCE TO THE PRESENT DAY

Review paper

Abstract

This paper analyzes the most important trends in the manifestation of terrorism inspired by radical Islamic discourse since its appearance in the Middle East and North Africa in the 1980s until the present day.

Considering the very specific historical context of this region, an insight into it was unavoidable, in an attempt to identify the key factors that favored the emergence of this type of terrorism, as well as its gradual affirmation in regional and international frameworks.

The trends in the manifestation of terrorism inspired by radical Islamic discourse are viewed in this paper through two main time periods. The first covers the period from 1980. to 2000, when this type of terrorism began to appear in the countries of the MENA region, with gradual regional affirmation and expressed ambitions to extend the radius of activity of the newly formed radical Islamist organization to the international level. The second period commenced after the brutal terrorist attacks on American targets on September 11, 2001 and the declaration

of war on terrorism, which, based on the indicators presented in this paper, inaugurated the era of progressive and extremely worrying rise of terrorism inspired by radical Islamic discourse, especially from the moment the entry of the Islamic State of Iraq and the Levant (ISIL) onto the international stage in mid-June 2014.

Keywords: terrorism, Islamism, militant Islamism, Al Qaida, Islamic State of Iraq and the Levant, the war on terrorism, Islam, jihad

Podaci o autoru

Edita Hasković, docent, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.
E-mail: ehaskovic@fkn.unsa.ba